

3. Там само, ф. 358, оп. 1, спр. 367.
4. Там само, ф. 358, оп. 1, спр. 301.
5. Там само, ф. 358, оп. 1, спр. 271.
6. Там само, ф. 358, оп. 1, спр. 276.
7. Липинський В. Архів / В. Липинський. – Філадельфія: Східно-Європейський Дослідний Інститут ім. В. Липинського, 1973. – Т. 6: Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – XLIV, 452 с.
8. Липинський В. Архів / В. Липинський. – Філадельфія: Східно-Європейський Дослідний Інститут ім. В. Липинського, 1976. – Т. 7: Листи О. Назарука до В. Липинського. – СII, 532 с.
9. В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Наукове видання / Упоряд. Т. Осташко та Ю. Терещенко. – 2-е вид., доопр. та доп. – Київ: Темпора, 2010. – 560 с.
10. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби і конфлікту / І. Лисяк-Рудницький // Липинський В. Архів / В. Липинський. – Філадельфія: Східно-Європейський Дослідний Інститут ім. В. Липинського, 1976. – Т. 7: Листи О. Назарука до В. Липинського. – С. XV-XCVII.
11. Палієнко М. Архівна місія о. Теофіла Горникевича (з історії збереження архівів ЗУНР та В. Липинського у Відні) / М. Палієнко // Архіви України. – 2013. – № 4. – С. 76-92.
12. Патер І. Політична і дипломатична діяльність В'ячеслава Липинського: галицькі сюжети / І. Патер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – Вип. 18. – С. 457-471.

References

1. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, fond 358, opys 2, sprava 292.
2. Ibid., fond 358, opys 2, sprava 35.
3. Ibid., fond 358, opys 1, sprava 367.
4. Ibid., fond 358, opys 1, sprava 301.
5. Ibid., fond 358, opys 1, sprava 271.
6. Ibid., fond 358, opys 1, sprava 276.
7. LYPYNSKYI, V. (1973) *Archiv*. Vol. 6: Lysty D. Doroshenka do V. Lypynskoho. Philadelphia: Skhidno-Evropeyskyi Doslidnyi Instytut imeni V. Lypynskoho.
8. LYPYNSKYI, V. (1976) *Archiv*. Vol. 7: Lysty O. Nazaruka do V. Lypynskoho. Philadelphia: Skhidno-Evropeyskyi Doslidnyi Instytut imeni V. Lypynskoho.
9. OSTASHKO, T., TERESHCHENKO, Yu. (eds.) (2010) *Viacheslav Lypynskyi ta ioho doba: knyha persha. Naukove vydannia*. 2nd edition. Kyiv: Tempora, 2010.
10. LYSIAK-RUDNYTSKYI, I. (1976) Nazaruk i Lypynskyi: istoria iihnoi druzhby i konfliktu. In: Lypynskyi V. *Archiv*. Vol. 7: Lysty O. Nazaruka do V. Lypynskoho. Philadelphia: Skhidno-Evropeyskyi Doslidnyi Instytut imeni V. Lypynskoho, pp. XV-XCVII.
11. PALIENKO, M. (2013) Arhivna misiia o. Teofila Hornykevycha (z istorii zberezhenia arhiviv ZUNR ta V. Lypynskoho u Vidni). *Arkhivy Ukrainy*. 4, 76-92/
12. PATER, I. (2009) Politychna i dyplomatychna diialnist Viacheslava Lypynskoho: halytski suzhety. In: Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vol. 18. Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakkevycha NAN Ukrainy, pp. 457-471.

Надійшла до редколегії 09.06.16

L. Hentosh, Ph.D. in History
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

METROPOLITAN'S A. SHEPTYTSKYI ATTITUDE TOWARDS V. LYPYNSKYI AND TO THE HETMANATE MOVEMENT IN 1920-1930-S

Social and political activities of Greek-Catholic Metropolitan Andrei Sheptytskyi are not well researched, especially his attitude towards the Ukrainian conservatism. This article deals with Metropolitan's views on Ukrainian conservatism, explains his attitudes towards V. Lypynskyi as well as Sheptytskyi's approach to the Hetmanate movement during the interwar years. Relations between Sheptytskyi and Lypynskyi could be characterised as full of trust and respect. Philosophical teaching and historical concepts of Lypynskyi had influence on Sheptytskyi's views on socio-political issues. Metropolitan rendered his support along with financial assistance to V. Lypynskyi throughout the last years of philosopher's life. A. Sheptytskyi became the guardian of the Lypynskyi's intellectual legacy. Metropolitan's deep sympathy to Lypynskyi had an impact on his attitude towards the Hetmanate movement as such.

Key words: Metropolitan Andrei Sheptytskyi, Viacheslav Lypynskyi, Ukrainian conservatism, Hetmanate movement, hetman P. Skoropadskyi.

УДК [94(438):323.1:37.014:355.1]"1918/1939

Я. Дмитрук, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА РОБОТА СЕРЕД ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ПОЛЬЩІ (1918 – 1939 РР.)

У статті висвітлено політику військового керівництва Польщі в освітньо-виховній сфері, яка проводилася серед представників національних меншин у збройних силах у 1918 – 1939 рр. Автор розкриває основні причини здійснення освітньо-виховної роботи серед солдат непольської національності, а також аналізує різні погляди військового керівництва щодо ставлення до представників нацменшин у збройних силах. Досліджено нормативно-правову базу впровадження освітньої політики у Війську Польському в міжвоєнний період, окреслено основні напрямки освітньо-виховної роботи – боротьба з неписьменністю, громадянська освіта, формування фізичної культури з базовими знаннями в області особистої гігієни. Значну увагу приділено питанню навчання грамоти, оскільки це була одна із ключових проблем у польській армії в міжвоєнний період. Автором з'ясовано особливості впровадження громадянської освіти у Війську Польському та подано порівняння впливу освітньо-виховних заходів на солдат-представників національних меншин. На основі проаналізованих матеріалів зроблено висновки про характер та роль освітньо-виховної роботи у Війську Польському по відношенню до солдат непольської національності.

Ключові слова: Військо Польське, національні меншини, виховна робота, громадянська освіта, боротьба з неписьменністю, фізичне виховання.

Постановка проблеми. Освітньо-виховна робота серед новобранців була одним із ключових завдань польського військового керівництва. А в умовах, коли представники національних меншин складали вагомий частку у збройних силах, виховна робота набула надзвичайно важливого значення, адже велика кількість солдатів неполяків у армії становила безпосередню загрозу безпеці держави. Це було пов'язано з тим, що на так званих західних і східних кресах переважало непольське населення, з притаманним йому ворожим ставленням до Польської державності, до того ж, не останню роль у поширенні антипольських настроїв у цих регіонах відігравав вплив сусідніх Німеччини та СРСР.

Заходи, здійснювані в рамках освітньо-виховної програми, мали на меті сформувати у вояків непольської національності почуття патріотизму, вірності та відданості державі, загалом сприяти успішній інтеграції національних меншин. Дослідження цього процесу сприятиме всебічному висвітленню національної політики Польщі у міжвоєнний період, а також загальних тенденцій розвитку національних меншин, які у цей час справили неабиякий вплив на формування польського суспільства в цілому, і армії зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання проведення освітньо-виховної роботи серед представників національних меншин у Війську Польсь-

кому і досі не стало предметом комплексного ґрунтовного дослідження. Окремі аспекти обраної теми висвітлені в роботах польських науковців. Так, П. Ставецький [15; 16; 17] приділяє значну увагу проведенню освітньої політики у збройних силах Польщі в міжвоєнний період, а саме: боротьбі з неписьменністю, ролі освітньо-виховної роботи серед солдат в інтеграційних процесах у польському суспільстві. Л. Вищельський [18] дослідив напрямки і форми освітньої та культурної діяльності у Війську Польському та її трансформації протягом міжвоєнного періоду. В. Резмер [12] розглядає питання примусового навчання призовників та його ролі у формуванні позитивного ставлення до польської держави. Найбільш змістовною є робота Я. Кенсіка [9], у якій автор розкриває проблему освітньо-виховної роботи саме серед представників національних меншин. Акцентує увагу на причинах та особливостях впровадження програми у Війську Польському, подає інформацію про ставлення представників національних меншин до їх служби в армії, і до держави в цілому. Однак, не зважаючи на уже наявні розвідки з даної теми, необхідне її подальше ґрунтовне вивчення, із залученням ширшого кола джерел.

Мета статті – охарактеризувати сутність освітньо-виховної роботи серед представників національних меншин у Війську Польському у міжвоєнний період, висвітлити особливості та причини її впровадження, а також показати зміну сприйняття солдатами непольської національності їх служби у польській армії під впливом здійснення освітньо-виховної роботи.

У 1918 р. разом із відродженням незалежної Польщі розпочалося і формування Війська Польського, важливим елементом якого було проведення освітньо-виховної роботи серед солдат, у першу чергу поляків. Так, за результатами перепису від 30 вересня 1921 р. на території Польщі проживало 25,7 млн чол., з них близько однієї третини були національними меншинами. Загальна кількість українців, за різними оцінками, становила від 14,3 % до 15,2 % усього населення II Речі Посполитої, білорусів – 4 %, євреїв – 8 %, німців – 3 % та інших – 0,9 % [7, с. 16]. Так само багатонаціональним був і склад польської армії, оскільки призов чоловіків непольської національності уможливило прийняття 17 березня 1921 р. Конституції, 91 стаття якої встановлювала загальну військову повинність [6]. З того часу Військо Польське втратило свій національний характер, про який йшла мова в указах Регентської Ради від 27 жовтня та 4 листопада 1918 р., трансформувались у державні збройні сили [16, с. 12].

Першопочатково армія складалася у переважній більшості з етнічних поляків, або з асимільованих представників інших національностей, котрі були надзвичайно вмотивовані, патріотично налаштовані та відчували персональну відповідальність за захист батьківщини. Однак, уже з початку 1920-х рр., коли остаточно сформувалися кордони держави, ситуація різко змінилася. Перший призов, який охоплював усіх громадян Польщі, був проведений у грудні 1921 р. На думку військового керівництва, призовна кампанія сприяла інтеграції та зростанню авторитету держави на північно-східних кресах, оскільки вона зміцнила віру у стабільність Польської держави та розбила усі надії на можливість здійснення насильницьких політичних змін.

Статистичні дані, отримані за три місяці після проведення грудневого набору, свідчили, що на службі у Війську Польському перебувало 188,2 тис. солдат, з яких: 147,4 тис. поляків, 12,4 тис. українців, 12,5 тис. білорусів, 8,9 тис. євреїв, 2,5 тис. русинів ("русинами" називали українців Галичини, цей термін польською

владою використовувався навмисно, щоб показати відокремленість галичан від українського народу), 2,3 тис. росіян, 1,8 тис. німців та 224 чехи. Отже, національні меншини склали 40, 8 тис. солдатів, тобто 27,67 % від усіх призовників [11, с. 7].

Така порівняно велика кількість новобранців непольської національності викликала певне занепокоєння у військових колах. В "Інформаційному комюніке" від 1 червня 1922 р. містилася інформація про перебіг грудневого призову. Зазначалося, що внаслідок безпланового розподілу новобранців, частина полків, дислокованих переважно на східних кресах, мала надлишковий іноземний елемент, часто вороже налаштований до польської держави, що в умовах війни мало б негативні наслідки для її безпеки [16, с. 13].

З метою підвищення ефективності асиміляційних та інтеграційних процесів у збройних силах розпочали реалізацію масштабної освітньо-виховної та просвітницької програми. Армія, на додаток до чисто військової підготовки, також взяла на себе завдання освіти. Ідея впровадження даного проекту була пов'язана не стільки з боротьбою з неписьменністю, скільки, у першу чергу, з освітою громадянською. Результатом роботи мало стати створення такого типу солдата-громадянина, якому були б притаманні не лише усвідомлення своїх обов'язків перед державою, вміння вправлятися з сучасним військовим обладнанням, але й активна участь у житті суспільства.

Зокрема, у доповіді, підготовленій для міністра військових справ від 17 січня 1936 р., йшла мова про те, що окрім підготовки громадян до війни, армія у той же час виховує та розвиває почуття обов'язку, це єдина установа, що бореться з неписьменністю серед осіб позашкільного віку, а також сприяє ліквідації національних відмінностей. Крім того, підвищує загальний стан культури серед солдатів [10, с. 140].

Необхідність здійснення освітньо-виховної та просвітницької роботи серед призовників непольської національності підтвердили спостереження за їх поведінкою під час несення ними військової повинності. Так, наприклад, німцям був притаманний високий рівень національної самосвідомості, який досить часто поєднувався із нелояльним ставленням до польської держави. Незважаючи на це, новобранців німецького походження характеризували як дисциплінованих і вірних солдатів, які вміло вибудовували свої відносини і з військовим керівництвом, і з рядовими солдатами як польської, так і інших національностей. Однак, таку законослухняну поведінку німців у казармах більшість командирів часто розцінювала як "свідомо нещирі" [9, с. 211].

Якщо ж говорити про українців – найчисленнішу національну меншину в Польщі, то їм був характерний не дуже високий ступінь національної свідомості, а почасти і взагалі її відсутність, окрім жителів Східної Галичини, які вирізнялися значним рівнем національної гідності, що підкріплювався давніми державницькими традиціями. Саме тому галичани повністю заперечували законність польської адміністрації та приймали Польшу як державу – окупанта. Варто зазначити, що у першій половині 1920-х рр. майже всі солдати українського походження були або неграмотними, або недостатньо освіченими, і з досить низьким рівнем культури. Часто українських вояків вважали малопродатними до служби саме через їх загальний невисокий культурний рівень. Але разом із тим, вони були дисциплінованими і готовими виконувати накази.

Подібні спостереження стосувалися і білоруської меншини у польській армії. Крім незначного знання польської мови, солдати білоруського походження та-

кож мали достатньо скромний рівень громадянського та національного самоусвідомлення. Однак серед значної частини білорусів, особливо тих, які походили з прикордонних з Радянською Росією територій, переважаючою була прихильність до польської держави. Протягом усього міжвоєнного періоду найбільш критичним було ставлення до єврейської національної меншини. Єврейські солдати оцінювалися негативно як з точки зору моральної, так і чисто військової. Їх часто звинувачували в ухиланні від військового обов'язку, пасивному або ворожому ставленні до військової служби, нетовариськості.

У звіті Дубенського повітового староства подається інформація щодо ставлення призовників різних національностей до свого військового обов'язку. Наголошується, що значний відсоток новобранців виявив бажання служити у Війську Польському і навіть зацікавлені у цьому. Разом із тим існувала і велика частина тих, хто менш охоче йшов на військову службу. Щодо національного фактору, то зазначалося, що поляки вступають до війська не лише охоче, але й свідомо, тоді як призовники, які позиціонували себе як українці, з меншим ентузіазмом ставились до служби в польській армії. Цікаво, що новобранці, які називали себе "росіянами", сприймалися польським військовим керівництвом як більш лояльні до проходження служби в армії. А от чехи і німці вступ до війська розуміли лише як обов'язок, який слід виконати. Виразне небажання проходити військову службу висловлювали здебільшого євреї. Майже 90 % євреїв знаходили в себе різноманітні фізичні вади, найчастіше – пов'язані з хворобами серця та очей [1, арк. 25].

У планах військового керівництва освітньо-виховна робота мала бути невід'ємною частиною загальновійськової підготовки і носити універсальний характер, оскільки безпосередньо стосувалася усіх призовників. У міжвоєнний період у збройних силах прагнули не заносити в казарми існуючі в суспільстві національні антагонізми, а навпаки, хотіли зменшити рівень напруги у цих відносинах. Хоча на практиці це не завжди вдавалося.

Розроблена освітньо-виховна програма складалася із трьох важливих елементів: боротьба з неграмотністю, громадянська освіта, формування фізичної культури з базовими знаннями в області особистої гігієни. Якщо ж ширше розглядати діяльність Міністерства військових справ в освітньо-виховній та просвітницькій сферах, то варто зазначити, що освітній напрямок включав у себе систематичне навчання, початкові солдатські школи, професійні курси, створення навчальних центрів, організацію освітніх конкурсів, а також заняття з солдатами з числа національних меншин. Важливими напрямками роботи з бійцями у Війську Польському було проведення культурних (відвідування театрів, екскурсії в музеї, кінопокази, радіотрансляції, тощо) та соціально-благодійних заходів, які сприяли б активному співробітництву з місцевим населенням (допомога під час стихійних лих, медична допомога чи участь у будівництві громадських споруд) [8, s. 110-111].

Спочатку освітньо-виховна робота в армії розглядалася як позаслужбова, однак уже 21 липня 1919 р. Парламент прийняв закон "Про обов'язкове навчання неписьменних в польській армії" [5]. Згідно з законом, усі солдати, які не отримали початкової освіти чи були недостатньо грамотними, підлягали обов'язковому навчанню в період військової служби. Важливим також є той факт, що бійці, які не мали достатніх знань у читанні і письмі польською мовою, не могли отримати статус підфіцера. 3 серпня 1919 р. Міністерство військових справ постановило, що освітньо-виховна робота має носити службовий характер, а відповідальність за її проведення лягає на командирів усіх рівнів. З цього

моменту вчення грамоті і громадянська освіта солдатів стали обов'язком армії [18, s. 50].

І справді, першочергово у Війську Польському особливу увагу почали звертати на рівень освіченості солдата. Серед вищого військового керівництва була поширена думка, що неможливо буде сформувати національну свідомість у солдат без першого ступеня освіти, яким є універсальна початкова школа [15, s. 194]. Варто зазначити, що саме під час служби більшість новобранців вперше навчалися письму та читанню. В цілому, девізом армії було те, що жоден солдат, закінчивши свою службу, не має залишатися неписьменним.

Реальною проблемою у підготовці солдат був високий відсоток безграмотних, головним чином, із сільської місцевості. Частими були випадки, коли виявлялося, що фактична кількість неписьменних у полках була набагато вищою, ніж зазначалося у звітах призовних комісій. Згодом, через кілька тижнів служби з'ясувалося, що більша частина новобранців, які не згадувались у звітах як неосвічені (мали свідоцтва про закінчення декількох класів початкової школи), знали лише, як і де поставити свій підпис, і не вміли ні читати, ні писати. Збільшення числа неписьменних було пов'язано також із тим, що в 1921-1923 рр. значну частину призовників складали жителі східних околиць, переважно представники національних меншин з низьким рівнем освіти [17, s. 117]. Зокрема, у першій половині 1920-х рр. чисельність призовників, які потрапляли до полків і були неписьменними, становила у середньому половину всього особового складу [3, s. 3].

Військове керівництво часто наголошувало на тому, що низький рівень освіти в країні, збільшення частки неписьменних і відсотка так званої повторної безграмотності серед солдат істотно впливає на хід військової служби та її кінцевий результат. Тому 14 березня 1922 р. Міністерство військових справ видало інструкцію щодо впровадження липневого наказу 1921 р. "Про обов'язкове навчання у Війську Польському". Навчальна програма була розділена на чотири ступені, по 250 год. кожен, що відповідало принципу послідовних класів початкової школи. Програма передбачала проведення занять з польської мови, арифметики і геометрії, історії Польщі, географії, а також поширення знань про сучасну Польщу. Четвертий ступінь був розроблений для підфіцерів, які хотіли підвищити свою професійну кваліфікацію. На практиці ж навчання солдат, як правило, зосереджувалося на засвоєнні ними – з кращим чи гіршим результатом – читання, письма та основних арифметичних дій [17, s. 118-119].

Однією з основних форм патріотичного виховання та громадянської освіти, особливо важливою для формування позитивного ставлення до держави та поведінки солдат непольського походження, були бесіди з історії, які проводилися як в рамках освітньо-культурної програми, так і під час різноманітних військових свят та урочистостей. Відповідно до рекомендацій військових, у перший тиждень навчання обов'язковим для усіх без винятку новобранців було відвідування лекцій на історичну тематику, які проводили офіцери. Наприклад, у полках, розміщених на території Львівського Корпусного округу № VI, у 1924 р. був розроблений курс "Про Польщу", у рамках якого солдати повинні були прослухати наступні теми: "Що таке Батьківщина", "Площа і межі польської держави", "Польська нація", "Про військову владу", "Солдат-громадянин" тощо. Такий курс повинен був сприяти не лише ознайомленню з історією Польщі, правами та обов'язками, але й сформувати у солдат з перших днів їх служби шанобливе ставлення до держави [12, s. 172-174].

Варто зазначити, що ще під час проведення призовів державницької пропаганді відводилася особлива роль. Наприклад, у міжвоєнний період у Рівненському повіті були організовані лекції на теми: "Значення моря для Польщі", "Цілі і роль армії для держави", "Обов'язки громадянина" [1, арк. 17], а у Володимирському повіті читалися лекції: "Як польський народ здобув незалежність", "Що дає військова служба", "Устрій Польської держави та адміністративний поділ", "Сусіди Польщі" тощо [2, арк. 10].

На додаток до історичних бесід важливою складовою громадянської освіти було музичне виховання солдатів. Так, був спеціально розроблений репертуар пісень, які дозволялося виконувати солдатам: національний гімн "Jeszcze Polska nie zginęła", "Boże coś Polskę", "Nie rzucim ziemi", "Oto dziś dzieła krwi i chwały", а також різноманітні пісні патріотичного та героїчного змісту. Водночас, в армії суворо заборонялося виконання кабаретних, шинкарських пісень, а також циганських романсів [12, s. 176].

Після 1926 р. військове керівництво значно більше уваги почало приділяти саме виховному процесу в збройних силах. Викладачем Вищої військової школи С. Сосабовським був розроблений підручник "Виховання солдата-громадянина" [14], який у 1931 р. Міністерство військових справ рекомендувало для службового використання. Сосабовський доводив нерозривність військової та громадянської освіти, і вважав, що військо – це найкраща школа патріотизму. Так, армія повинна була виховати новий тип громадян, які розуміють свої права та обов'язки, і вміють застосовувати набуті під час служби знання у цивільному житті.

Ще одним важливим документом, який регламентував реалізацію освітньо-виховної програми у Війську Польському, була видана у 1931 р. "Інструкція з культурно-просвітницької та виховної діяльності в польській армії". Інструкція визначала п'ять форм освітньо-культурної роботи: початкові солдатські школи, виховні бесіди, бібліотеки і читання, загальна і професійна освіта, культурна діяльність (солдатські театри, хори, Будинки Солдата тощо) [13, s. 86]. Головна мета, яка ставилася перед військовим керівництвом, полягала у формуванні такого характеру і духу солдата, що у разі війни він віддано виконуватиме свій службовий обов'язок, а у часи спокою буде гідним громадянином Польщі. Ця мета досягалася шляхом впровадження громадянської освіти, прищеплення моральних принципів, привчання до відданої служби державі зі сторони усіх солдат, не зважаючи на їх національність та релігійну приналежність, підготовки до боротьби з ворожою пропагандою. Згідно з програмою, усі солдати отримували базові знання, необхідні для ефективного виконання обов'язків військовослужбовців, а також для подальшої самоосвіти і культурного розвитку.

Так, громадянська освіта незмінно повинна була сформувати й укріпити у солдата-громадянина почуття любові до батьківщини і відданості своїй державі, сприяти його повній інтеграції у польське суспільство. Ці очікування певною мірою виправдалися. У звіті Окремого Департаменту інформації № VIII в Торуні від 1925 р. висвітлюється інформація про зміни у настроях призовників під впливом військової служби. Так, для білорусів та русинів служба в армії була результативною, як і з точки зору культурно-цивілізаційного розвитку, так і щодо їх державного усвідомлення. "Культурне оточення, закон і порядок у полках є позитивними факторами для європеїзації зазначених національних меншин. Хороше і справедливе ставлення військового керівництва, достаток, культурно-освітня

робота значно впливають на позитивне ставлення до Польщі", – зазначається у звіті [12, s. 169].

Щодо українців, то і вони зазнали позитивного впливу, але не в такій мірі як білоруси, що пояснюється значною національною самосвідомістю, а також проведенням українською інтелігенцією та духовенством антидержавницької пропаганди, під яку попадали новобранці. Однак, військове керівництво було переконане, що посиленна освітньо-виховна робота у кінцевому рахунку приведе до позитивних змін у ставленні українських вояків до польської держави. У той же час, найбільш непоступливими залишалися солдати єврейської та німецької національних меншин. Не зважаючи на масштабну освітньо-виховну роботу в армії, на євреїв та німців служба у Війську Польському практично не впливала на зміну їх настроїв та ставлення до Польщі.

Утім, серед військового керівництва існували й інші погляди щодо ставлення до нацменшин у збройних силах, хоча й вони не отримували всезагальної суспільної підтримки. Так, яскравим прикладом ліберального відношення деяких офіцерів щодо солдат, вихідців з національних меншин є заява відомого вченого, капітана Війська Польського С. Чарновського. У своїй статті "Національні меншини в польській армії" він виступає проти спроб денационалізації українських та білоруських новобранців: "Від інструктора, і від того, хто відповідатиме за навчання [...] українця і білоруса, буде залежати, як в майбутньому буде формуватися спосіб мислення новобранця. Не потрібно вбивати у ньому почуття його національної приналежності, але, перш за все, він повинен усвідомлювати і свою державну приналежність. Розмови і читання рідною мовою новобранців цілком прийнятні [...]. Рекрут повинен дізнатися про історичний розвиток власного народу і його ставлення до польської держави [...]. Неприйнятним і забороненим є різне ставлення до солдата поляка і солдатів інших національностей" [16, s. 21].

І справді, у програмі громадянської освіти (щодо національного питання в армії) акцент робився на трьох важливих функціях держави: в рівній мірі служить усім громадянам; полегшує життя і допомагає незалежно від релігійної приналежності чи національності; забезпечує рівні умови і права в державі, не визнає привілеїв. Офіцерам, котрі займалися впровадженням освітньо-виховної програми серед солдат – представників непольської національності, рекомендувалося уникати суперечливих тем, а при характеристиці національних меншин звертати увагу на притаманні їм соціально-економічні риси [9, s. 224]. Однак, на практиці усе не завжди було ідеально. Так, траплялися випадки, коли офіцери ображали чи виставляли на посміховисько солдат не польської національності. Подібна поведінка, на думку військового керівництва, була неприйнятною, оскільки повністю заперечувала ідею асиміляції через армію.

Ще одним важливим фактором боєздатності армії та логічним доповненням до громадянської освіти було фізичне виховання. У нових умовах традиційні форми навчання в цій області, на основі моделей минулого століття, ставали малоефективними. Фізичне виховання, або навіть у ширшому плані – формування тілесної культури суспільства, стало частиною оборонної політики Польщі у міжвоєнний період. Військове керівництво вважало, що сучасний польський солдат повинен мати не лише якісну військову підготовку, але й відповідну фізичну, які б морально його загартовували. Так, у 1927 р. було видане "Керівництво по роботі Повітових комітетів фізичного виховання та військової підготовки". Відповідно до основних принципів їх роботи, військова підготовка та фізичне виховання мали на меті форму-

вання громадян сильних як фізично, так і морально, які в мирний час працюватимуть на благо Вітчизни, а під час війни зможуть успішно захистити її. Програма повинна носити державний характер і бути аполітичною. У тому ж 1927 р. було організовано консультативний орган Міністерства військових справ – Вчену раду Фізичного виховання, до якої увійшли представники міністерств військової справи, внутрішніх справ, релігійних конфесій і народної освіти, а також фахівці в галузі фізичного виховання, педагогіки, лікарі, гігієністи [8, s. 111].

Фізичне виховання в армії було засноване на реалізації науково розробленої і практично перевіреної системи гімнастичних вправ, змагань з певних видів спорту та спортивних ігор, які сприяли поступовому та ефективному фізичному розвитку тіла солдата протягом всієї його військової служби. Завдання і цілі даної програми були викладені в інструкції "Організація фізичного виховання в армії" від 1930 р. [8, s. 111].

Згідно з програмою, гімнастика була основою для формування і підтримки загальної фізичної форми і здоров'я тіла, до того ж була основою гарного настрою і впевненості в собі, позитивно впливала на вироблення і покращення рефлексів, дисципліни та мужності, а також тренувала увагу. Ще один елемент фізичного виховання – спортивні ігри – сприяли збереженню інстинкту боротьби і конкуренції, а командні ігри формували дисципліну та почуття обов'язку. Змагання з легкої атлетики розвивали швидкість і підвищували витривалість солдатів. Стрибки позитивно впливали на покращення швидкості реакції, внутрішньої концентрації і мужності тощо.

Комплексна фізична підготовка, яка реалізовувалася в армії у міжвоєнний період, була неповною, без ще одного важливого елемента – формування особистої гігієни солдата. Цьому питанню надавали значної ваги у Війську Польському. Ще під час проведення призовних кампаній, серед новобранців поширювалися різного роду листівки, брошури, плакати, які містили інформацію про засоби дотримання гігієни, шляхи поширення інфекційних та венеричних хвороб, шкідливість надмірного споживання алкоголю тощо. Місцевими лікарями та представниками Червоного Хреста читалися лекції про необхідність дотримання особистої гігієни. А в популярних солдатських часописах ("Polska Zbrojna", "Wiarus") часто з'являлися статті із закликами дотримуватися чистоти тіла і духу, бо саме у цьому справжня сила і здоров'я солдата. В одній із подібних статей містилося твердження, що кожен солдат задля блага держави і відповідно до свого військового обов'язку повинен був, у разі зараження венеричними хворобами, повідомити ім'я особи, від якої підхопив хворобу, чи надати її домашню адресу, тим самим захистивши своїх товаришів по службі від можливих інфекцій [4, s. 837]. І справді, освітньо-виховна програма передбачала формування фізично зорового та високоморального солдата-громадянина, із притаманними йому традиційними сімейними цінностями, патріотизмом, відданістю військовому обов'язку, готовністю невтомно працювати на благо держави.

У міжвоєнний період представники національних меншин часто стикалися з різного роду обмеженнями в армії, однак освітньо-виховна програма, по великому рахунку, була позбавлена яскраво виражених форм дискримінації. Звісно, зважаючи на те, що одним із основних її завдань було сприяння асиміляції солдат непольської національності, не завжди усе проходило гладко. Однак, освітньо-виховна робота в армії відіграла важливу роль в розвитку освіти та культури серед національних меншин, ставала для них справжньою школою життя. У міжвоєнний період національне питання у Польщі в цілому, та в армії зокрема, стояло як

ніколи гостро. І щоб зрозуміти причини цих національних протиріч, їх особливості та наслідки, потрібно ґрунтовніше дослідити процес реалізації освітньо-виховної програми у Війську Польському та її ролі в інтеграційних процесах, залучаючи ширше коло джерел.

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 5, спр. 475, 74 арк.
2. Там само, ф. 46, оп. 6, т. 2, спр. 1856, 13 арк.
3. Dunin-Wąsowicz W. Stan oświaty i kultury w wojsku / W. Dunin-Wąsowicz // *Polska Zbrojna*. – 1925. – 1 lutego. – № 32. – S. 3-4.
4. Pouczenie o chorobach płucowych // *Wiarus*. – 1918. – 20 listopada. – № 33. – S. 836-839.
5. Ustawa z dnia 21 lipca 1919 r. o przymusowym nauczaniu w wojsku polskim // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – 1919. – Nr. 63. – Poz. 373.
6. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – 1921. – Nr. 44. – Poz. 267.
7. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921 – 1939 pp.) / А. Руккас // *Військово-історичний альманах*. – 2002. – № 4. – С. 16-50.
8. Jabłonowski M. Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe w opiniach Józefa Piłsudskiego 1926 – 1935: (wybrane zagadnienia) / M. Jabłonowski // *Echa Przeszłości*. – 2005. – № 6. – S. 107-118.
9. Kęsik J. Praca oświatowo-wychowawcza wśród mniejszości narodowych w Wojsku Polskim 1918 – 1939 / J. Kęsik // *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939* / Z. Karpus, W. Rezmer (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – S. 209-232.
10. Krotofil M. Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym / M. Krotofil // *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939* / Z. Karpus, W. Rezmer (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – S. 123-153.
11. Matelski D. Mniejszości narodowe w Wojsku Polskim w 1922 roku / D. Matelski. – Poznań: Inter-Appress, 1995. – 51 s.
12. Rezmer W. Nauczanie przymusowe w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym i jego rola w kształtowaniu прапаństwowych postaw poborowych / W. Rezmer // *Wychowanie a polityka: tradycje i współczesność* / pod red. M. Strzelecki, W. Wojdyło. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. – S. 165-179.
13. Rzeszutek L. Metody i formy pracy kulturalnej w garnizonie siedleckim w latach 1922 – 1939 / L. Rzeszutek // *Szkice Podlaskie*. – 2002. – Z. 10. – S. 85-91.
14. Sosabowski S. Wychowanie żołnierza i obywatela / S. Sosabowski. – Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1931. – 337 s.
15. Stawecki P. Kilka uwag o roli wojska w procesach integracyjnych i dezintegracyjnych II Rzeczypospolitej / P. Stawecki // *Drogi integracji społeczeństwa w Polsce XIX – XX w. Prace XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, Toruń, wrzesień 1974 r.* / pod red. H. Zielińskiego. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1976. – S. 193-215.
16. Stawecki P. Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej / P. Stawecki // *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939* / Z. Karpus, W. Rezmer (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – S. 11-37.
17. Stawecki P. Polityka wojskowa Polski 1921 – 1926 / P. Stawecki. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1981. – 357 s.
18. Wyszczelski L. Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918 – 1945 / L. Wyszczelski. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2004. – 317 s.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti, fond 46, opys 5, sprava 475, 74 arkushy.
2. Ibid, fond 46, opys 6, tom 2, sprava 1856, 13 arkushy.
3. DUNIN-WĄSOWICZ, W. (1925) Stan oświaty i kultury w wojsku. *Polska Zbrojna*, 1 February, 3-4.
4. *Wiarus* (1918) Pouczenie o chorobach płucowych. 20 November, 836-839.
5. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (1919) Ustawa z dnia 21 lipca 1919 r. o przymusowym nauczaniu w wojsku polskim. 63, 373.
6. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (1921). Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. 44, 267.
7. RUKKAS, A. (2002) Voiaky-ukrainci v polskii armii (1921 – 1939 rr.). *Viiskovo-istorychnyi almanakh*, 4, 16-50.
8. JABŁONOWSKI, M. (2005) Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe w opiniach Józefa Piłsudskiego 1926 – 1935: (wybrane zagadnienia). *Echa Przeszłości*, 6, 107-118.
9. KĘSIK, J. (2001) Praca oświatowo-wychowawcza wśród mniejszości narodowych w Wojsku Polskim 1918 – 1939. In: Karpus Z., Rezmer W. (eds.) *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 209-232.
10. KROTOFIL, M. (2001) Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym. In: Karpus Z., Rezmer W. (eds.) *Mniejszości narodowe i*

wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 123-153.

11. MATELSKI, D. (1995) *Mniejszości narodowe w Wojsku Polskim w 1922 roku*. Poznań: Inter-Appress.

12. REZMER, W. (1997) Nauczanie przymusowe w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym i jego rola w kształtowaniu propaństwowych postaw poborowych. In: Strzelecki M., Wojdyło W. (eds.) *Wychowanie a polityka: tradycje i współczesność*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 165-179.

13. RZESZUTEK, L. (2002) Metody i formy pracy kulturalnej w garnizonie siedleckim w latach 1922-1939. *Szkice Podlaskie*, 10, 85-91.

14. SOSABOWSKI, S. (1931) *Wychowanie żołnierza i obywatela*. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

15. STAWECKI, P. (1976) Kilka uwag o roli wojska w procesach integracyjnych i dezintegracyjnych II Rzeczypospolitej. In: Zieliński H. (ed.)

Drogi integracji społeczeństwa w Polsce XIX-XX w. Prace XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, Toruń, wrzesień 1974 r.. Wrocław: Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 193-215.

16. STAWECKI, P. (2001) Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej. In: Karpus Z., Rezmer W. (eds.) *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 11-37.

17. STAWECKI, P. (1981) *Polityka wojskowa Polski 1921 – 1926*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

18. WYSZCZELSKI, L. (2004) *Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918 – 1945*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.

Надійшла до редколегії 14.06.16

Ya. Dmytruk, Ph.D. student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EDUCATIONAL AND UPBRINGING WORK AMONG NATIONAL MINORITIES IN THE POLISH ARMED FORCES (1918 – 1939)

The policy of the Polish military leadership in the field of education and upbringing which was conducted among national minorities in the armed forces in 1918 – 1939 is highlighted in the article. An attempt to uncover the main reasons for the implementation of education and upbringing work among the soldiers is not of Polish nationality, and highlights the different views on the military leadership attitude towards representatives of national minorities in the armed forces. The statutory and regulatory framework for the implementation of the educational policy in the Polish Army in the interwar period is researched. The main directions of educational and enlightening work such as the fight against illiteracy, civic education, and formation of physical education with basic knowledge in personal hygiene are outlined. Considerable attention paid to the issue fight against illiteracy, since it was one of the key issues in the Polish army in the interwar period. The author revealed features the implementation of civic education in the Polish Army. The influence of educational activities on soldiers who are representatives of ethnic minorities is analyzed. Based on the analyzed material draw the conclusions about character and role of education and upbringing work in the Polish Army.

Keywords: Polish Army, national minorities, educational work, civic education, fight against illiteracy, physical education.

УДК 006.915(495) "71"

A. Зубко, канд. іст. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МИРИ ВАГИ В СИСТЕМАХ ВИМІРІВ ДЕРЖАВ БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ XI – XIX СТ.

Арабські грошова та вагова термінології, монетна справа відчували на собі потужний вплив цивілізацій Давнього Сходу, Римської імперії, Візантії. В VII ст. араби захопили у Візантії Сирію, Палестину, Єгипет, Північну Африку. Одночасно арабські війська завоювали Іран і Середню Азію. Утворилася всесвітня держава мусульман – Арабський халіфат, котра простягнулася від Марокко до Індії.

Розпад Арабського Халіфату на окремі феодалні володіння відбувався протягом тривалого часу. З цих феодалних володінь за період з XI по XX ст. сформувалися сучасні національні держави.

Головним чинником овлення вагової і грошової систем держав Близького Сходу був розвиток ремесла і торгівлі. Вагові міри були гнучко пристосовані до кількості й особливостей краму, яким торгували купці. Звідси виникла велика кількість місцевих мір. Влада Арабського Халіфату, а згодом Османської імперії намагалася створити узагальнені системи мір. Однак у повній мірі це їй не вдалося. Дослідження мір ваги в системах вимірів держав Близького Сходу в наш час є актуальним питанням.

В статті відтворена структура вагових систем, співвідношення їх одиниць, визначені еталони мір ваги, а також встановлене походження вагових систем держав Близького та Середнього Сходу XI-XIX ст. і їх взаємозв'язок між собою.

Ключові слова: арабські грошові та вагові системи, вагова одиниця, історичне джерело.

Утворення величезної мусульманської імперії – Арабського халіфату в VII ст. мало наслідком уніфікацію грошово-вагових мір на території від Атлантичного океану на заході до гір Тянь-Шаню на сході. На правильному використанні арабської системи мір наголошується в священній книзі мусульман Корані: "В "пророческих" сурах зустрічаються особливо настійні заклики дотримуватися достеменності в мірі та вазі, тобто бути чесним при торгових і лихварських угодах і розрахунках. "І будьте вірні в мірі, коли відмірюєте, і зважуйте достеменними терезами. (XVII, 37)" [1, с. 106].

Після пророка Мухаммеда (622 – 632 рр.) Халіфатом правили три "праведні" халіфи – Абу Бекр (632 – 634 рр.), Омар (634 – 644 рр.) та Осман (644 – 656 рр.). Після них правив зять пророка Алі (657 – 661 рр.). В 661 році халіфом усіх арабів став Муавія ібн Абу Суф'ян, який був родичем халіфа Османа і походив з роду Омейядів. Арабський халіфат Омейядів, або Дамаський халіфат, зі столицею в Дамаску існував в 661 – 750 рр.

У 750 р. владу в державі взяли в свої руки Аббасиди, які вели рід від дядька пророка Мухаммеда аль-Аббаса Абд-аль-Муталліба. Столицю вони перенесли до Багдада. Внаслідок цього Арабський халіфат отримав назву Багдадського халіфату.

Поступово халіфи Аббасиди втратили владу над деякими землями мусульманської імперії. В Іспанії Омейяди створили Кордовський халіфат. В Північній Африці був утворений халіфат Фатімідів. У 969 р. полководець Гаухар ас-Сакілі, за походженням слов'янин, заснував місто Каїр (аль-Кахіра – "Місто перемоги") [2, с. 49]. Згодом Каїр став столицею халіфату Фатімідів.

Імператор Візантії Константин Багрянородний у своїй праці "Про управління імперією" в 952 р. відзначав, що в царстві арабів є три амермумна (амір ал-муманін – "повелитель правовірних", титул халіфа), якими є правителі Аббасиди в Багдаді, Фатіміди в Каїрі і Омейяди в Кордові [3, с. 95].